

Safiye Erol'un Kadıköy'ü: Melez Bir Terkip

Safiye Erol's Kadıköy: Hybrid Combination

Havva YILMAZ¹

ÖZ

Bu çalışma, Safiye Erol'un *Kadıköy'ün Romanı*, *Ülker Fırtınası*, *Ciğerdelen* ve *Dineyri Papazı* romanlarını, modernleşme, sosyal değişim ve şehirleşme bağlamında içerik analizine tabi tutarak, Safiye Erol romanlarında Kadıköy'ün ne şekilde yer aldığını inceliyor. Osmanlı İmparatorluğu döneminde uzun bir süre İstanbul'un sakin bir köyü olarak kalan Kadıköy, zamanla gözde bir sayfiye mekânına dönüşmüş ve modern Türk romanı literatürü içerisinde bu yönüyle yer edinmiştir. Semt, erken Cumhuriyet dönemi romanlarında çok kültürlü, canlı, yenilikçi bir mekân olarak ön plana çıkmış, rejim değişikliğiyle birlikte her alanda altı çizilen "yenilenme" olgusunun gündelik hayattaki karşılığını burada bulduğu vurgulanır olmuştur. Safiye Erol romanları da bu temsili güçlü bir şekilde yansıtmakta, söz konusu dönemde Bourdieu'cu anlamda semtin *habitusunu* tasvir etmektedirler. Osmanlı-Türk modernleşmesinin "aydınlık" ve "eğlenceli" veçhesini temsil eden semtin gölgede kalan yönlerine de yer veren metinler, modernleşme serüveninin temel problematiklerine temas etmekte, okuyucuya bütüncül bir perspektif sunmaktadırlar. Yazar, romanlarında bazen doğrudan Kadıköy'ü konu edinerek, bazen de sadece mekânsal bağlamı Kadıköy üzerinden belirleyerek derinlikli bir tahlil sunar. Bu minvalde, bu çalışma sözkonusu metinlerde Kadıköy'ün kullanıldığı kısımları çözümlemenin yanı sıra, romanların genel kurgusu içerisinde Kadıköy temsilini de inceleyecek ve Safiye Erol romanlarında Kadıköy'ün genel tasvirini tespit etmeye çalışacaktır.

Anahtar kelimeler: Kadıköy, Safiye Erol, *Habitus*, Modernleşme, Sayfiye

ABSTRACT

In this study, Safiye Erol's novels *Kadıköy'ün Romanı*, *Ülker Fırtınası*, *Ciğerdelen*, and *Dineyri Papazı* are subjected to content analysis in the context of modernization, social change, and urbanization. This study also examines how Kadıköy features in these novels. Kadıköy, which remained a quiet village of İstanbul for a long time during the Ottoman Empire, became a popular summer resort in time and gained a seat in modern Turkish literature from this aspect. The neighborhood came to the forefront as a cosmopolitan, lively, and innovative space in the early Republican novels; it is emphasized that the "renewal" phenomenon, underlined in every field with the change of regime, finds its equivalent in everyday life here. Safiye Erol's novels also strongly reflect this representation and describe the *habitus* of the neighborhood in the Bourdieuan sense in this period. The texts, which represent the "bright" and "playful" aspects of (Ottoman and) Turkish modernization, also refer the basic problematics of the modernization adventure and provide the reader with a holistic perspective. In her novels, the author presents an in-depth analysis, sometimes by directly addressing Kadıköy and sometimes only by determining the spatial context through Kadıköy. In this respect, this study examines the representation of Kadıköy in the general fiction and attempts to determine the general depiction of Kadıköy in Safiye Erol's novels and analyze the parts where Kadıköy is used in the texts.

Keywords: Kadıköy, Safiye Erol, *Habitus*, Modernization, *Sayfiye* (summer resort)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Havva Yılmaz (Doktora Adayı),

Marmara Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü,

İstanbul, Türkiye

Eposta: yilmazhavva2020@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7540-6732

Başvuru/Submitted: 07.08.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

31.08.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:

06.01.2021

Kabul/Accepted: 05.03.2021

Online Yayın/Published Online: 27.05.2021

Atıf/Citation: Yılmaz, Havva. "Safiye Erol'un Kadıköy'ü: Melez Bir Terkip". *Türkiyat Mecmuası- Journal of Turkology* 31, 1 (2021): 463-480. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.771577>

EXTENDED ABSTRACT

This study analyzes Safiye Erol's novels *Kadıköy'ün Romanı*, *Ülker Fırtınası*, *Ciğerdelen*, and *Dineyri Papazı* in the context of modernization, social change, and urbanization by examining the history of Kadıköy.

The period between 1930 and 1950, in which Erol takes the subject in her novels, is interesting in terms of the history of Kadıköy. The district that spatially reflects the repercussions of the sociocultural and socioeconomic change processes of the Early Republican period in a meaningful reflexivity has experienced rapid urbanization since the beginning of the century and becomes one of the "new Turkey's" most popular resort places in the 1930s.

In the 1950s, this experience matured, and the change gained a new dimension when the kiosks and mansions, which began to concentrate to change the social fabric of the district since the 1850s, collapsed and made way for modern apartments. Notably, it is not possible to express periodization in certain dates when discussing spatial change. However, in the history of Kadıköy, symbolic cases or certain concentrations allow us to make some classifications without ignoring the transitions between centuries and decades. In this framework, when we examine the history of Kadıköy, we can discuss a general picture: Kadıköy is one of the modest village considered far from the center of the city until the second half of the 19th century. It mainly hosts Greek and Turkish fishing families. However, with the commencement of ferry services in 1850 and the construction of Haydarpaşa–İzmit railway line in 1873, the region started to mobilize and turned from a small village into a popular summer resort.

The district has attracted the Ottoman court elites and bureaucrats, Levantines, foreign traders, and diplomats, and included weaker socioeconomic statuses such as the Jewish people fleeing the Kuzguncuk fire and migrants from the Crimean War. In addition, it has become a dynamic place that accommodates many seasonal or daily guests with its population. Safiye Erol writes her novels with this background in mind and treats Kadıköy as the ground of her discussions in the context of Ottoman–Turkish modernization. The author observed the unique experience of Kadıköy and noticed the sociological richness of the district with special attention that distinguishes her from her contemporaries. Kadıköy has a place in each of the four novels and has a crucial place in the lives of heroes in all except for *Ciğerdelen*. Kadıköy is one of the characters of the story in *Kadıköy'ün Romanı*, and the place where the bitter-sweet memories of heroes take place in *Ülker Fırtınası* and *Dineyri Papazı*. With its promenade places, beaches, coves, tennis courts, kiosks, gardens, and as a place where the experience of the Early Republican Period comes to life, it gains various meanings in the texts. In addition to analyzing the parts where Kadıköy is used in these four novels, this study examines the representation of Kadıköy in the general fiction and attempts to determine the general description of Kadıköy in Safiye Erol's novels.

1. Balıkçı Köyünden Sayfiyeye, Sayfiyeden Yerleşime “Kadıköyü”nün Tarihi

Safiye Erol, romanlarında Kadıköy’e özel bir yer ayırmıştır. Kaleme aldığı dört romanın her birinde, farklı ölçü ve şekillerde Kadıköy ve /veya Kadıköy semtleri önemli mekânlardan birisidir. Yahut *Kadıköyü’nün Romanı*’nda olduğu gibi semt bizatihi kurgunun öne çıkan unsurlarındandır. Kadıköy’ün özgün modernleşme tecrübesi, yazarın ona verdiği önemi ortaya koyacak niteliktedir. Erol’un romanlarında konu edindiği 1930-1950 yılları arası, Kadıköy tarihi açısından oldukça ilginç dönemlerdir. Erken Cumhuriyet döneminin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değişim süreçlerinin yansımalarını anlamlı bir ilişkisellik içerisinde mekânsallaştıran semt, 1930’larda “yeni Türkiye”nin en gözde sayfiye mekânlarından birisi iken diğer yandan da yüzyıl başından itibaren hızlı bir şehirleşme tecrübesine şahit olmaktadır. 1950’lerde ise bu tecrübe olgunlaşmış ve 1850’ler itibarıyla semtin dokusunu değiştirecek şekilde yoğunlaşmaya başlayan köşk ve konakların yıkılıp yerlerini modern apartmanlara bırakmasıyla bambaşka bir boyut kazanmıştır.

Mekânsal değişimleri açıklarken dönemleştirmeyi kesin tarihlerle ifade etmek pek mümkün olmasa da, Kadıköy tarihinde de görüleceği üzere bir takım sembolik vakalar ya da belirli yoğunlaşmalar yüzyıllar ya da on yıllar arasındaki geçişlilikleri görmezden gelmeden bazı tasnifler yapmaya imkân sağlar. Bu çerçevede değerlendirildiğinde Kadıköy’un modernleşme tecrübesi şu şekilde özetlenebilir: Kadıköy 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar şehrin merkezine uzak sayılan mütevazı bir köydür. Ağırlıklı olarak Rum ve Türk balıkçı ailelerini barındırmaktadır.¹ Ancak 1850 yılında vapur seferlerinin başlaması, 1873 yılında Haydarpaşa-İzmit demiryolu hattının inşası ile bölge hareketlenmeye başlamış ve küçük bir köyden, gözde bir sayfiye mekânına dönüşmüştür. Hem Osmanlı saray elitleri ve bürokratlarının, Levantenlerin, yabancı tüccar ve diplomatların ilgisini üzerinde toplamış; hem de Kuzguncuk yangınından kaçan Yahudiler, Kırım Harbi göçmenleri gibi sosyo-ekonomik statüsü daha zayıf grupları bünyesine dâhil etmiş; ayrıca kendi nüfusuna ilaveten çok sayıda sezonluk ya da günübirlik misafiri ağırlayan dinamik bir mekân haline gelmiştir.

Kadıköy’de ilk yerleşim bilindiği kadarıyla Megaralılar’ın M.Ö. 650’lerde bölgeye gelmesiyle başlamıştır. Ancak, semtte yerleşim tarihi yarımada öncesi başlamasına rağmen, çeşitli nedenlerle aynı hızda bir gelişim göstermemiş yüzyıllar boyunca Bizantion’un gölgesinde kalmıştır.² 1353’te Osmanlılar tarafından kalıcı olarak alındığında da hala sakin bir köy olma özelliğini korumaktadır. İstanbul’un 1453’te Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle birlikte Fatih Sultan Mehmed burayı şehrin ilk kadısı Kadı Hızır Bey’e arpalık olarak verir (ki bazı rivayetlere göre adı bu yüzden “Kadı’nın Köyü” manasında “Kadıköyü” olur). Kadı Hızır Bey bölgeyi

1 Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi - XVII. Asırda İstanbul*, haz. Kevork Pamukciyan (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1952) 49.

2 İnci Delemen, “Bizantion: Koloni-Kent-Başkent”, *Bizantion’dan İstanbul’a Bir Başkent’in 800 Yılı* içinde (İstanbul: İlke Basın Yayım, 2010) 54.

bahçelerle donatır ve böylece bölge güzel bir gezinti yeri haline gelir.³ Özellikle, Lale devrinde Fenerbahçe bölgesi Osmanlı elitlerinin uğrak mesire yeri olur.⁴

1850'lerden sonra ise semtte daha çarpıcı bir değişim başlar. Şehir genelindeki dönüşümle paralellik içerisinde yol alan bu süreçte, değişimi tetikleyici dinamikler arasında ön plana çıkan unsurlar savaşlar; ekonomik yenilikler; yeni belediyeçilik uygulamaları; ulaşım teknolojilerindeki yenilikler; yangınlar ve mimari değişim olur. 1853-56 yılları arasında yaşanan Kırım Harbi nedeniyle şehre müttefik kuvvetlerin çok sayıda askeri gelir. Ağırlıklı olarak Fransız ve İngilizlerden oluşan bu askeri gruplar hem bazı yeni gündelik hayat pratiklerini şehir yaşantısına taşır, hem de şehirde harcadıkları parayla sosyo-ekonomik bir hareketlilik oluştururlar.⁵ 1838 yılında imzalanan Ticaret Antlaşması ise şehirde yaşanan sosyo-ekonomik değişimin daha önemli bir tetikleyicisi olarak görülmektedir.⁶ 1855'te Şehremaneti'nin, 1857'de Altıncı Belediye-i Daire'nin kurulması gibi reformist uygulamalar ise bu dönemde şehir yönetimini modernleştirmeye yönelik önemli adımlardır.

1850'de Şirket-i Hayriye'nin, 1869'da Dersaadet Tramvay Şirketi'nin kuruluşu gibi ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmeler şehrin değişimini doğrudan etkiler. Ayrıca Kırım Harbi ile birlikte 1877-78 arası Osmanlı-Rus savaşı şehir nüfusunun geneli gibi Kadıköy'ün demografisininin de yeniden şekillenmesine neden olur. 1864 tarihli Kuzguncuk yangını da Kadıköy nüfusuna etki eden önemli olaylar arasındadır.⁷ Bütün bu gelişmelerle ilişkili olarak şehirdeki başka örnekler gibi Kadıköy'de de mimari bir hareketlilik yaşanmış ve semtin dokusunu değiştirecek çok önemli anıtsal yapılar inşa edilmiştir. Selimiye Kışlası (1827), Haydarpaşa Askeri Hastahanesi (1846), Mekteb-i Tıbbiye (1894) ve Haydarpaşa Garı (1908) bunlara örnek verilebilir.⁸

Bu çerçevede, yüzyıl başı itibarıyla Kadıköy'ü kozmopolit demografiye sahip, modern ulaşım tekniklerinin sağladığı imkânlar nedeniyle oldukça hareketlenmiş, resmi binalarında görevli olan rütbeli asker yahut sivil paşaları ile sınıfsal değeri artmış, öte yandan mesire yerlerinde her sınıf ve statü grubundan bireyleri ağırlayan canlı ve dinamik bir semt olarak görürüz. Bu tablonun içerisinde sayfiye kültürü o denli ön plana çıkar ki, Kadıköy'ün değişim süreci ile Osmanlı'da sayfiye kültürünün değişimi birbirleriyle iç içe geçmiş, birbirini besleyen olgular olarak tecrübe edilir.

Aslında, Osmanlı modernleşmesi içerisinde sayfiye kültürünün hususi bir konumu vardır. Ortaylı ve Tekeli'nin de vurguladığı gibi sayfiye mekânları İstanbul'un modernleşme serüveninde

3 A. Süheyl Ünver, *Kadıköyüne Ünvanı Verilen Hızır Bey Çelebi: Hayatı ve Eserleri (1407-1459)* (İstanbul: Nümune Matbaası, 1944) 9.

4 Tamer Kütükçü, *Kadıköy'ün Kitabı* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2014) 16.

5 Havva Yılmaz, *Everyday Life, Status Groups and Sayfiye Culture in Kadıköy in Second Constitutional Period* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü, 2017), 42.

6 Zeynep Çelik, *The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century* (Seattle: California University Press, 1986) 31.

7 Yılmaz, "Everyday Life, Status Groups and Sayfiye Culture in Kadıköy in Second Constitutional Period", 41-42.

8 Yılmaz, "Everyday Life, Status Groups and Sayfiye Culture in Kadıköy in Second Constitutional Period", 46.

öncü role sahiptir.⁹ Çok sayıda yenilik, ilk defa bu gözlerden uzak ve yeni olanı içselleştirmeye hazır mekanlarda uygulanmış ve gündelik hayatın bir parçası haline gelerek mevcut kültürle kaynaşmış olmuştur. Sayfiye pratiği, esasında eskiden beri varolagelen bir uygulamadır. Birçok kültürde toplumun elit kesimi yaz mevsimini şehir hayatının uygunsuz koşullarından uzaklaşmak ve mülklerini kontrol etmek üzere şehrin periferisinde yer alan köşkerinde geçirirlerdi. Ancak 19. yüzyılda orta sınıfın yükselişiyle birlikte bu pratik, üst sınıflara ait olmaktan çıkarak toplumsallaşmaya başladı.¹⁰

İstanbul da bu örneklerden birisi oldu. Bizans döneminden beri süregelen bu elitist faaliyet Osmanlı döneminin başlarında da devam etmiş olmasına rağmen Lale Devri'nden itibaren üst sınıfların yaşam tarzındaki değişimlerden etkilenerek yukarıdan aşağıya doğru yaygınlaşmaya başlamıştır. 19. yüzyıl bu değişimin somutlaştığı ve gözlemlenebilir olduğu dönemdir. Rum gemi sahiplerinin Karadeniz üzerindeki taşımacılığı tekelleştirmeleri, yabancı diplomatların İstanbul üzerindeki etkisinin artması, üst sınıfın lüks tüketime yönelmesi¹¹ ve bekâr erkekler ile ailelerin Anadolu'dan kırsal mekânlara göç etmeleri, bu mekânların sayfiye semtleri olarak gelişmesini ve böylece sayfiye kültürünün yaygınlaşmasını sağlayan dinamiklerdir.¹² Eskiden padişahın ilanı olmadan sınırlı sayıdaki ailelerin bile sayfiyeye gitmesi mümkün değilken, zamanla bütün mevcut ritüeller ve prosedürler yerini serbestliğe bırakmış ve böylece sayfiye mekânları eskisine göre çok daha canlı, dinamik, yenilikçi mekânlar olmuştur.

Kadıköy özelinde de bu olgu, döneme ilişkin hatıratlarda ve romanlarda kendisine yer edinmiştir. Kadıköy, hayatının bir kısmını burada geçirmiş çok sayıda yazarın hafızasında 1900'lerden itibaren popüler bir sayfiye mekânı olarak yer almıştır. Örneğin Refik Halid'e göre yüzyıl başında Kadıköy şöyledir:

Fakir ve zengin herkes orada yalnız bir şey düşünür. Eğlence... Halk ömrünü tiyatro ile sinema ile, sazda, seyranda, düğünde dernekte avuna aldana, güle eğlene, ekseriya yarı çılgın ve daima çakır keyif, zevkinde geçirir!.. Sanki artık başka semtlerden Kadıköy'üne taşınanlar: – Artık çok sıkıldık, çok bunaldık, biraz da eğlenelim!
Fikriyle bu tarafa göç ederler ve bir eğlenceye gider gibi gönüllerinde ümit dolu, öyle yerleşirler. Her evden ut veya keman def veya piyano, muhakkak bir saz sesi duyulur, kahkahalar taşar, şarkılar okunur ve sokaklarda üçer, dörder kişilik mes'ut insan kütleleri sabaha kadar döner dolaşır! Kadıköy zevk beldesi, neşe diyarı, sevda memleketidir?¹³

Refik Halid'in tanıklığıyla sınırlı olmayan, bu neşe ve eğlence diyarı Kadıköy anlatısı, I. Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi gibi büyük toplumsal travma dönemleri ve bir takım iniş-çıkışlar dışarda bırakıldığında, Erken Cumhuriyet Dönemi boyunca da mevcudiyetini

9 Yılmaz, "Everyday Life, Status Groups and Sayfiye Culture in Kadıköy in Second Constitutional Period", 48.

10 Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'da Sayfiyenin İcadı", *Sayfiye-Haftalık Hayali* içinde, ed. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 28.

11 Alkan, "Osmanlı'da Sayfiyenin İcadı", 35.

12 İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, 2. Baskı, (İstanbul: Hil Yayınları, 1987) 222.

13 Refik Halid Karay, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, 3. baskı, (Ankara: İnkilâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti.,1967) 101.

korumaya devam eden, süreklilik halinde bir vaka olarak anlatılarda yer bulur. Hatta 1930'lar, hatıratlarda ve romanlarda bir çeşit *belle époque*¹⁴ dönemi şeklinde tavsif edilir. Yeni siyasi rejimin gücünü arkasına alan “yeni hayat” dalgası özellikle yeni elitlerin modern gündelik hayat pratiklerine kolaylıkla ulaşabilecekleri bir sosyal çevre yaratır.

2. Kadıköyü'nün Romanı: Dünyanın Cennetinde, Güzellerin İçinde

Safiye Erol'un 1935 yılında tefrika edilip 1938'de kitaplaştırılan ilk romanı olan *Kadıköyü'nün Romanı*, tam da bu sosyal çevreyi ve onun yaşayış biçimini örnekler. 1930'ların başında “Kadıköyü”nde yaşayan bir grup gencin hayatlarının bir dönemini odağa alan yazar, bireysel olgunlaşma süreçleri açısından önemli eşiklerde bulunan bu gençlerin Kadıköy'ü deneyimleme biçimlerini de okuyucuya aktarmaktadır. Necdet, Bedriye, Orhan, Nesrin, Mükerrerem, Baha ve gruba sonradan dâhil olan Burhan'ın farklı hayat rotalarını birleştiren mekân olarak Kadıköy metinde o denli ön plandadır ki Uğurcan'ın tespit ettiği gibi adeta “asıl kahraman” bizzat mekânın kendisidir ki Selim İleri'ye göre bu yönüyle metin “Kadıköy'ü tabiatı ve yaşama tarzlarının aksiyle en iyi tasvir eden eserlerden biri”dir.¹⁵

Romanın olay örgüsü bu gençler arasında yaşanan duygusal ilişkiler ve buna bağlı olarak alınan kararlar ekseninde ilerler. Necdet, genç bir dul olan, güzelliğini tüm Kadıköy ahalisinin kabul ettiği ve kendisinden yaşça büyük Bedriye'ye âşıktır. Bedriye Necdet'ten etkilenmek üzereyken Burhan'ın gruba katılmasıyla ona âşık olur. Nesrin, herkesin nişanlısı gözüyle baktığı Necdet'i, Mükerrerem ise sevgisinin farkında dahi olmayan Nesrin'i sevmektedir. Burhan, Bedriye'den hoşlanırken Baha romanın sonlarına doğru gizli bir sevgiliyle çıkar okuyucunun karşısına. Bu karmaşık duygu evreni içinde birbirine kavuşan sadece Burhan ve Bedriye olur. Ancak evlilikleri Bedriye'nin Burhan'dan beklediği samimiyeti görememesi nedeniyle kısa sürede sonlanır. Nesrin ve Mükerrerem de Nesrin Necdet'ten ümidi kestiği sırada nişanlıları ama evlenmeden Nesrin trafik kazasında hayatını kaybeder. Olaylar bu şekilde gelişince romanda noksansız bir saadete kimse kavuşamaz ama karakterler gençliğin baharından olgunluğa doğru yol alırlar. Her hâlükârda Kadıköy, romanda olaylara yön veren, etki eden bir karakter gibidir:

Kadıköy mesireleri, av yerleri, lokanta ve plajları, rıhtımı, piyasaları, sinema ve tiyatroları, köşkleri, villâları, düğünleri, güneşi, gurubu, mehtabı ile esere girer. Semt dinlenmenin, eğlenmenin, spor yapmanın, bedeni ve ruhu beslemenin mekanı olarak bu gençlik dönemine şâhit olur. Gençlerin birbirine âşık olmalarında Kadıköy'deki şâirâne dekorun etkisi vardır.¹⁶

14 Fransızca'da ‘güzel dönem’ anlamına gelen ‘la belle époque’ ibaresi, Sanayi Devrimi sonrası dünya genelinde görülen kısa süreli barış ve bolluk dönemini ifade etmektedir. Kusursuz bir toplumsallığı ima eden bir kavram olarak sonradan dile yerleşmiş ve Türkçe’de asr-ı saadetle karşılanan anlama benzer bir mana kazanmıştır.

15 Sema Uğurcan, “Safiye Erol’un Romanları”, *Kubbealtı Akademi* 30/3 (2001), 34-43.

16 Uğurcan aynı yer.

Bu açıdan roman Metin Savaş'ın tespit ettiği gibi “adı üzerinde, bir muhit romanıdır. Kendi şartları, imkânları ve ızdırapları içinde son demlerini yaşayan bir muhit.”¹⁷ Öyle ki, yazar ilk sayfadan itibaren mekânı kurgunun merkezine yerleştirdiğinin işaretini verir ve hemen Papazın Bahçesi'nde hayli oyalandıktan sonra Fener Burnu'nda “güneşin kanlı batışını” seyreden Necdet'in gazetesi için “Kadıköy mesireleri” başlıklı bir yazı dizisi planladığını öğreniriz.¹⁸ Bahariye, Cevizlik, Haydarpaşa rıhtımı, Kadıköy iskelesi,¹⁹ Şifa, Yoğurtçu, Frerler Mektebi,²⁰ Moda deniz banyoları, Süreyyâ Paşa salonları²¹ daha ilk sayfalarda yedi gençle el ele sahneye çıkar.

Hâlihazırda, Kadıköy'ün popüler bir sayfiye mekânı haline gelmesinde orta sınıfın yükselişi kadar yüksek statü gruplarının yoğun ilgisinin de payı büyüktür. Çeşitli nedenlerle Suriçi veya Yıldız çevresinde ikamet etmeyi tercih etmeyen ya da buralarda oturan ama yazları Boğaziçi sayfiyelerine gitmek yerine Kadıköy'e gelen çok sayıda Osmanlı paşası ile Moda ve civarı başta olmak üzere semtin sahil kısmında yerleşen Levanten nüfus buraya gösterilen rağbette pay sahibidir. Sementin kamuya açık mekânları kadar, farklı kültürel sermayelere sahip bu yüksek statü gruplarının özel mülkleri olan köşk, konak ve yalılarda da sayfiye kültürünün özgün bir formu üretilmiştir.

Öyle ki, Yakup Kadri'nin çarpıcı romanı *Kıralık Konak*'ın girizgâhında başvurduğu yöntemde görüleceği gibi köşk ve konak hayatı modern Türk edebiyatında imparatorluğun kaderiyle kesişen bir takım anlamlar yüklenmiştir.²² Kimi metinlerde devletin yükselişini ve ihtişamını sembolize eder, kimilerinde ise yozlaşmanın kaynağı olarak anılırlar. Nihayetinde toplumsal değişimin seyrini takip etmeye imkân sağlarlar. Kadıköy'deki köşk ve konakların bu temsiller arasında edindiği yer ise ikirciklidir: Bir yandan Boğaziçi sosyetesinden dolayısıyla “eski yaşayış”tan uzak kalmayı, diğer yandan da hızla yenileşen bir mekânda hala eskiyi hatırlatmayı aynı anda başarırlar. Tam da bu ikircikli hal Kadıköy'ü renklendiren ve burada melez ve özgün bir modernleşmenin gündelik hayat pratikleri üzerinden yaygınlaşmasına izin veren olgudur.²³

Bu melezlik, romanda hem mekânsal bir unsur olarak hem de karakterler arasında kuşak çatışmasının yahut hayat tarzına yönelik nüansların incelendiği kısımlarda vurgulanan bir husustur:

Kadıköyü'nün Romanı'nın olay örgüsü içinde sık sık varlık gösteren kahramanların, Osmanlı'dan gelen geleneksel düşünce ve yaşayışa karşı Cumhuriyet rejimini savunurken; aslında genel olarak söylemde aktif, uygulamada pasif hatta çelişkili oldukları görülmektedir. Çünkü teoride iddia ettikleri düşünceler ile bunları kendi yaşamlarına tatbik etmede ciddi bir tenakuz içindedirler. Her hâllerinden bir bocalama süreci yaşadıkları bellidir.²⁴

17 Metin Savaş, “Kadıköyü'nün Romanı”, *Dergâh*, XIII/151 (2002), 19-21.

18 Safiye Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, haz. Halil Açıkgöz, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2005) 15.

19 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 20.

20 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 22.

21 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 26.

22 Havva Yılmaz, “Everyday Life, Status Groups and Sayfiye Culture in Kadıköy in Second Constitutional Period”, 80.

23 Havva Yılmaz, “Everyday Life, Status Groups and Sayfiye Culture in Kadıköy in Second Constitutional Period”, 79-82.

24 Kemal Erol, “Kültür Değişmesi ve Safiye Erol'un “Kadıköyü'nün Romanı” ve “Ülker Fırtınası” adlı Romanlarında Kuşak Çatışması”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/16 (2011), 387-406.

Mükerrem Habip'in Acıbadem Koşuyolu'ndaki köşkünde “öksüz teyzezâdesi Hüriyyet” için düzenlenen kına gecesi bu melezliğin yer yer ironik bir tasvirini sunar. Köşk Mükerrem Habip'e Abdülhamit devri nazırlarından Habip Paşa'nın mirası olarak kalmıştır. O dönemde içinde “ağır halılarla, sedefli Şam işi mobilyalar, oyma abanoz tahtalar, Çin küpleri, âvîzeler, yedi iklim, dört bucaktan toplanmış antikalarla tıklım tıklım döşeli” bir saray yavrusudur bu köşk.²⁵ Romanın konu edindiği dönemde ise Mükerrem'in annesi, ablası, eniştesi ve teyzezâdesi ile birlikte oturduğu evdir. Düğün günü ortaya çıkan tablo, köşkün bu haliyle nasıl bir karmaşanın içinde olduğunu göz önüne serer: “Mükerrem'in ablası bu düğünü bir gardenparti tarzında tertip etmişse de bütün plânları alt üst olmuştu. Çünkü büyük hanımefendi, ince saz diye direnmiş, Mükerrem cazbantta ısrar etmiş, çocuklar Karagöz, yeni dâmat da hokkabaz dilemişti. Nihâyet kimse kırılmasın diye cümlelerin arzusuna hizmet edildi, düğün çorba oldu.”²⁶

Bu “çorba” 1930'lu yılların Kadıköy'ünde, dışardan bakınca son derece modern ve refah içinde yaşayan gençlerin, hayatlarına yön vermeye çalıştıkları bir dönemde nasıl bir anlam kriziyle karşı karşıya olduklarını ima ediyor. “Kadıköy denilen muazzam tarikatın mensupları” olarak bu “semt-i dildâr”da²⁷ bir yandan “asrî terbiye görüyor”lar; “maddî hayat adamı olarak yetiştiriliyorlar”, diğer yandan hala “mehtapta oturup “dizlerine kapansam, kana kana ağlasam” diye alaturka şarkılar söylüyor”lar.²⁸ Mükerrem'in “(â)detâ müptezel bir roman mevzuu”²⁹ diye andığı grup içindeki gönül ilişkileri ağı bu ikircikli halin, anlam arayışının ve kafa karışıklığının ifadesi olarak karşılık buluyor romanda. Ticaretle uğraşan Mükerrem, kendisini daha pragmatik ve yüzeysel bir felsefeye yakın hissettiği için Kadıköy'ün “şâirâne dekoru”nun içinde vücut bulan romantizmi eleştiriyor:

...bunlar yiyip içip, Moda'da Kalamış'ta güneşlenip denizenip, bir yandan gıdâ bir yandan tabiatla beslenerek azıyorlar. Sonra renkli fenerlerle süslü çardaklar altında mandolinler, sazlar çalıyor. Mehtapta kotralarla denizin gümüş yüzünde kayıyorlar. Şiirler, gazeller, romanslar okunuyor. Rakılar, viskiler içiyorlar. Sandviçler, buzlu üzümler sömürüyorlar. Tan yeri pembeleşirken plâjla takla atıyorlar. İnsan çileden çıkmaz mı? İşte hepsi işi azıttı. Kendilerine dert kıtlığında uydurma birer acı icat ettiler. O şâirâne dekor içinde gizli gizli gönül çekmek hoşlarına gidiyor.³⁰

Savaş'a göre burada anlatılan “(c)emaatten ferde geçiş inkılâbının doğurduğu buhran”dır ve “(b)ir dereceye kadar dejenere, bir o kadar kozmopolit ve doğulu temellerinden çok şeyler yitirmiş İstanbul yüksek sınıfının hikayesi”dir; “Lâle Devrinden itibâren içine kapanmayı reddeden soylu zümrenin yanlışları”dır.³¹ Bu tespit bir ölçüde doğru olmakla beraber hem

25 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 37.

26 Erol aynı yer.

27 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 250.

28 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 105.

29 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 106.

30 Erol aynı yer.

31 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 19.

Boğaziçi'nin devamı sayılabilecek, hem de diğer yanda kendi özgün tecrübesiyle yüzyıl başından beri Boğaziçi'ne alternatif teşkil eden Kadıköy'ün *habitusunu* tanımlamak için yeterli değil. Mükerrerem gibi pragmatizmden yana, aristokrat bir işadaminin bile bir Münir Nurettin şarkısıyla kendinden geçiren, “Gümrah siyah kirpiklerin kaldır gözün göreyim” gibi bir cümleyle baygınlık derecesinde kedere sürükleyen³² bir atmosferde melezlik daha derin bir anlam arayışını ifade ediyor.

Sandal sefası ile eğlenceye doydukları bir gecenin sonunda Moda Deniz Kulübü'ne mi gitseler, eve mi dönseler karar veremezken Orhan'ın “Çocuklar, farkında mısınız? Üç saattir hep sevmek, mevmek konuşuyoruz. Tevekkeli değil zamâne gencinin adı çıkmış. Bize hafif, bize cevhersiz, beceriksiz diyorlar. Diyorlar ki, biz tenisten, danstan, kur yapmaktan, başka şey bilmezmiyiz.”³³ serzenişiyle başlayan diyalog bu açıdan önemlidir. Orhan'ın kuşak çatışmasına işaret eden bu çıkışı yaşlı bir adam taklidiyle söylediği “İnkilâp gençliğinden beklenen bu mudur?” sözleriyle sürdürmesi üzerine Mükerrerem hepsinin “vazifeleri, gayeleri, meşreplerine göre idealleri” olduğunu hatırlatarak itiraz eder.³⁴ Orhan “Büyükler bizim çalışma tarzımızı değil, eğlence tarzımızı tenkit ediyor” diye hatırlatmada bulunur. Sorun “(b)u serbestlikler, bu danslar, kızların oğlanların ulu orta kur yapması” vb.dir.³⁵ Neticede konu yaşlıların hiçbir şekilde gençleri beğenmeyeceği yönünde bir kanaatle sonuçlanır ve gece Moda Deniz Kulübü'nde sonlanır ancak modernleşme ekseninde *Ülker Fırtınası*'nda devam edecek önemli bir tartışma başlığı açılmış olur.

“(D)ünyanın cenneti”nde yaşarken³⁶ bile bireylerin peşini bırakmayan bu eski-yeni, geleneksel-modern, alaturka-alafranga, maddi-manevi vb. gerilimler, yeninin ve modernin en güçlü, en canlı sembolü olduğu dönemde dahi Kadıköy'ün de *habitusunu* oluşturmaktaydı. Roman, gençlerin hayatlarına çizecekleri rotayı son kertede hiç kimsenin “çok istediğine” kavuşamadığı bir noktaya getirir, ancak bunun olgunlaşmanın kaçınılmaz bir gereği olduğu varsayımından yola çıkarak karakterleri manevi bir dinginliğe kavuşturur ve özellikle Necdet ile Bedriye'yi ideal Türk kadını ve erkeği olma yolunda belirli bir mesafe katetmiş karakterler olarak konumlandırır. Bu, aynı zamanda Kadıköy'ün modernleşmesinin içinde eski ile yeninin ideal bir terkiğini öngörmektir ki yazarın tümüyle eskinin sembolü haline gelen Boğaziçi ya da Suriçi ile yeninin ve Batılılaşmanın sembolü olan Şişli, Pera ya da Tarabya, Adalar gibi bölgeler yerine özellikle erken Cumhuriyet dönemi için hem yaşam tarzı, hem de sınıfsal çeşitlilik açısından bu terkiye izin veren Kadıköy'ü seçmiş olması bu açıdan bilinçli bir tercih gibi görünmektedir.

Bu çerçevede, romanda Kadıköy'ün belirgin bir fiziksel portresi de çizilmektedir. Karakterlerin dilinden dökülen “Şu Kadıköy ne acâyip yerdir. Pek husûsî bir rengi var. Bir

32 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 128.

33 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 65.

34 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 66.

35 Erol aynı yer.

36 Erol aynı yer.

defa güzeller memleketidir. (...) Hiç bir semtte bu kadar güzeli bir arada göremezsiniz. Kadıköy fakat yalnız güzel değil pek çok da antikalar yetiştirir. Nevi şahsına münhasır ne kadar insan varsa hep bu toprağın mahsülü, hep bizim köylü.”³⁷ gibi cümlelerin yanı sıra anlatıcının dilinden de daha spesifik bilgiler okucuyla paylaşılıyor. “Yoğurtçu deresinden koya çıkmak epey bir mârifete bağlıdır. Ah şu belediye, ne olur, dereyi bir defacık taratsa. Buraları o derece dolmuştur ki görmeyen bilmez.”³⁸ ya da “(d)erenin dolmuş olması yetmiyormuş gibi bir de Şifa kıyılarında, Mahmut Ata Sanatoryumu'nun önlerinde müthiş taşlıklar vardı. Sandalların oturmaması için bir hayır sahibi buraya bir sırk dikmiş, üzerine paslı bir boş teneke geçirmiş. Bu yama işareti gören kayıklar dümeni hemen kırar.”³⁹, “Papazın bağı gözden düşeli burası [Şifa] kalenderlere konak olmuştu. Yeşil dallardan örülmüş birkaç çardak, iri cam fenerler içindeki gaz lambaları ile tenvir ediliyordu.”⁴⁰, “Nasıl ki Napoli'nin alâmeti fârikası gibi bir Vezüv'ü, Japon peyzajının damgası gibi bir “Fuji-Yama”sı vardır; Kadıköy'ün nişânesi de Kayışdağı'dır.”⁴¹ gibi hatıratlarda rastlayacağımız türden anekdotlar da metinde sıklıkla geçer.

3. Ülker Fırtınası: Alafranga Kemâlât Yolunda

Erol, diğer romanlarında Kadıköy'ü neredeyse romanın bir karakteriymişçesine bu denli metne dâhil etmez. Ancak *Ülker Fırtınası*'nda, *Kadıköyü'nün Romanı*'nda başlayan modernleşme kritiğini farklı bir veçhesi yine temel mekânın Kadıköy olduğu ve bir aşk ilişkisinin merkeze alındığı bir kurgu ile okuyucuyla buluşur. Romanda genç yaşta müzik eğitimi için Avrupa'ya gitmiş Nuran'ın memlekete dönünce evli ve dört çocuklu bir adama âşık olması ile girdiği manevi tekâmül süreci, psikolojik, toplumsal ve felsefî tahliller eşliğinde anlatılır. Selim İleri, romanı *Kadıköyü'nün Romanı* ve *Ciğerdelen*'le kıyaslayarak şöyle bir tespitte bulunur:

...her ikisinde de mutsuz bir kadının aşk öyküsü vardı. Ülker Fırtınası'nda da aynı şey karşımıza çıkar ama bu kez çok daha farklı bir şekilde çıkar. (...) Safiye Erol toplumun ilk bakışta hoş görmeyeceği hattâ hoş görmek şöyle dursun, yargılayacağı bir aşk duygusunu büyük bir incelelikle dile getiriyor Ülker Fırtınası'nda. Ve onun bu aşkın insanoğlunda bırakacağı acıları dile getiriyor ve kurtuluş için de ancak insanın gönül eğitiminden geçtikten sonra o acılardan arınabileceğine dair şaşırtıcı bir teklifle karşımıza çıkıyor.⁴²

Kadıköy, bu romanda hem Nuran ve Sermet aşkının yine *Kadıköyü'nün Romanı*'ndaki gibi “şairane dekoru” olur, hem de bu aşk ilişkisi bağlamında yazarın açtığı tartışma başlıklarının sosyo-mekânsal zeminini teşkil eder. Romanda cumhuriyetçi idealizm ile dolu, “(ş)ahsî saadetinin ve ıztırâbının üzerinde fazla duramayacak kadar asrın terbiyesini almış”⁴³ bir karakter olan

37 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 48.

38 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 64.

39 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 65.

40 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 49.

41 Erol, *Kadıköyü'nün Romanı*, 213.

42 Selim İleri, “Safiye Erol'un Romanları”, *Kubbealtı Akademi* 31/2 (2002), 60- 63.

43 Safiye Erol, *Ülker Fırtınası*, haz. Halil Açıkgöz, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2000), 20.

Nuran'ın Sermet'e duyduğu iptila derecesindeki aşkın tüm boyutlarıyla keşfi ile toplumsal ve mekânsal keşif birlikte ilerler. Günün sonunda Nuran, hüsrarla biten aşkın tesellisini toplum normlarını hiçe sayarak yaşadığı bu aşkın mutlu günlerinin bedelini “cemiyyet borcu”⁴⁴ olarak topluma geri ödeyecektir ve Türk müziğini ihya etmek, “(e)ski mûsikînin dar ve dejenere kalıbı içinde ölür gibi çırpınan Türk ruhuna yeni ufuklar açmak”⁴⁵ üzere geldiği yurdunda mütevazı bir müzik öğretmeni olarak nesil yetiştirmeye vakfedecektir kendisini.

Metin, Nuran'ın Viyana'dan dönüşü ile başlar. Kendisi gelmeden mektubu gelir ve mektubu alan eniştesi Numan Bey'in dilinden okuyucuya ne denli çetrefil bir meseleyle yüzleşeceği hatırlatılır. Konu Nuran ve iki teyzezâdesi Selçuk ile Tûran'ın eve dönüşüdür. Numan Bey II. Meşrutiyet devrinin genci olarak 1930'lar Türkiye'sinin toplumsal krizlerinin farkındadır. Aldığı mektup ona ailesinin yüzleşmek üzere olduğu krizi hatırlatır: “Bilirsin, bu garpta büyüyen gençlerimiz, vatana gelince, birdenbire her şeyi yadırganlar; adam beğenmezler. Nûran evlenmezse ne yapacak? Piyano dersi mi verecek? Bâzı düşünüyorum da, bana bu çocukları senelerce Avrupa'da bıraktığımız için hatâ ettik gibi geliyor.”⁴⁶

Eşi Dîlrübâ Hanım'a dert yanan Numan Bey, konuşmanın devamında kendi çocukları Selçuk ve Tûran'ı daha “maddî ve basit insanlar” olarak tarif ederken Nûran'la aralarındaki farkı şu cümlelerle öğreniriz:

Onlara lâzım olan: Konfor, biraz lüks, spor ve kafadar birkaç arkadaştan ibâretti. Bu kolay. İşte Şişli'deki bu konak eski ve kıymetli eşyâsı ile en nazlı gözlere bile yeter ve artar. Yalnız Suâdiye'deki sayfiye ehemmiyetli bir değişiklik ister. Çocuklara tek banyo yetmiyor. Tâtillerde Avrupa'dan İstanbul'a geldikçe sızlanıyorlar. Tûran da Selçuk da huşusi birer banyo istiyor. Duş tertibatını unutmamalı. Bahçeyi düzeltmeli, bağı tımar ettirmeli. Bir de tenis kortu lâzım, bunsuz olamazlar.⁴⁷

Nitekim yazlık ciddi bir bakımdan geçer ve gençler yurda döndüklerinde aile Suâdiye'deki bu köşkte yaşamaya başlar. “Herkesin kendi âleminde”⁴⁸ olduğu bu köşkte Turan ve Selçuk tam anlamıyla Batılı ve modern bir hayat tarzını benimserler. Geleneksel yaşam tarzını sürdürmeye çalışan anneleri Dîlrübâ Hanım'la bu yüzden sık sık çatışırlar. Ancak bu çatışmalarda genellikle çocuklar galip gelir. Dîlrübâ Hanım ve Nurân'ın annesi Dilsezâ Hanım bir Abdülhamid paşasının kızlarıdır. Dîlrübâ Hanım kendisi gibi aristokrat bir aileden gelen Numan Bey ile evlenirken, Dilsezâ Hanım bir doktor binbaşı olan Ali Fethi Bey'le evlenir ve kızı Nuran'ı doğurduktan birkaç yıl sonra ölür. Ali Fethi Bey'in kendisini tarikat işlerine vermesi ve şehirden uzakta yaşaması nedeniyle Nuran, eniştesi ve teyzesinin gözetimine bırakılır.⁴⁹

44 Erol, *Ülker Fırtınası*, 22.

45 Erol, *Ülker Fırtınası*, 53.

46 Erol, *Ülker Fırtınası*, 23.

47 Erol, *Ülker Fırtınası*, 23-24.

48 Erol, *Ülker Fırtınası*, 43.

49 Erol, *Ülker Fırtınası*, 48.

Nuran'ın memlekete dönüşü ile Sermet'le tanışması neredeyse bir olur. Konservatuar müdürü Süreyyâ Bey'in davetiyle katıldığı bir musiki meclisinde udî Sermet Rıfat Bey'le tanışır ve böylece serüven başlar. “Boğaziçi'nin Anadolu yakasında eski debdebesini bugüne kadar nasılsa muhâfaza edebilmiş bir yalıda”⁵⁰ düzenlenen bu mecliste Nuran, eğitimini aldığı Batı müziği nedeniyle aynı topraklarda yaşadığı bu gençlerle arasında açılan uçurumu, ciddi kültür farkını ilk defa bu kadar açık bir şekilde hissederek: “Onlar başka bir kültürle beslenmişler, memleketin mâziye karışan eski kültürü ile. Nûran ise bundan o derece uzak kalmış ki işte ancak nazârî bir alâka ile onların sazını dinliyor ve tahlile çalışıyor.”⁵¹ Öte yandan, Nûran dinlediği musikinin kendisinde uyandırdığı duygulardan yola çıkarak hala “bu mûsikiyi kanında taşıdığımı” da itiraf eder.⁵²

Romanda, temel çelişki musiki üzerinden Doğu ve Batı tartışmasıdır. Nuran alaturka musikinin zamanının geçtiğini düşünmekte, saraylardan, konser salonlarından gazinolara düşen bu müziğin ancak Batılı kompozisyonlarla mezcedilerek, birikimini Batı müziğine aktararak var olabileceği kanaatini taşımaktadır. Bu yüzden, Sermet'i de alaturka musikiyi terk edip alafangaya dönmeye ikna etmeye çalışmaktadır. Ancak “(a)laturkadan birdenbire garp mûsikisine geçmek sıcak bir odadan çıkıp soğuk ve engin bir denize atlamaya benzer” ve Sermet bundan ürkmektedir.⁵³ Sermet'in geçmişe bağlılığında marazi bir hal vardır; aslında bugünü, geleceği seviyor ve arzuluyor ama bir o kadar da korkuyor ve tabiatla özdeşleşmiş karakteri nedeniyle karar almaktan, atılım yapıp yüzünü Batı'ya dönmekten korkuyordu. Romanda, Nûran'la kurduğu ilişki de bu minvalde şekillenir, bir türlü geçmiş hayatını tümüyle geride bırakıp Nuran'ın genç, diri, yeni hayatına ortak olmaya cesaret edemez.

Romanda geçmiş ve gelecek geriliminin irdelendiği bir başka hat ise Numan Bey ile çocukları arasındadır. Numan Bey Tûran ve Selçuk'tan “genç Türkiye” diye bahseder, çocukları ise onu “Şövalye” diye anarlar.⁵⁴ Gençlere göre “(g)örünüşte pek sağlam ve kont yapılı gibi duran, hâkikatte yufka bir yürek taşıyan ve hâlâ harp öncesi kültürünü yaşatan “Nûman Bey'lerin devri” artık geçmiştir.”⁵⁵ Numan Bey'in “Şövalye” lakabının ima ettiği bu düşüncelere cevabı “Bizi beğenmezsiniz, Şövalye dersiniz. Sizi de göreceğiz, Genç Türkiye. Bakalım sizler neler yapacaksınız? Bizim başladığımız işi siz nerelere kadar götüreceksiniz?” şeklinde olur.⁵⁶ “... biz, bu hor gördüğünüz şövalyeler, istibdâdı kaldırdık, meşrutiyet yaptık, biz Anadolu harbini yaptık. En düşkün, perişan bir vaziyette düşman elinde kalmış bir vatani kurtardık; şaniyla, şerefiyle, istiklâliyle size hazırladık. Çok hatalarımız olmuştur ama sonunda alnımızın akı ile çıktık.” der.⁵⁷ Bu tartışmaların Cumhuriyet'in ilanının 10. yılına denk geliyor olması da önemlidir.

50 Erol, *Ülker Fırtınası*, 32.

51 Erol, *Ülker Fırtınası*, 33.

52 Erol aynı yer.

53 Erol, *Ülker Fırtınası*, 85.

54 Erol, *Ülker Fırtınası*, 86.

55 Erol aynı yer.

56 Erol, *Ülker Fırtınası*, 87.

57 Erol aynı yer.

Bütün bunlar olurken, Sermet’le Nuran ilişkisi çok kez çıkmaza girer romanda. Kadıköy’ün farklı bir mahallesinde yapılan bir gezinti; Nuran’ın yeni taşındığı Feneryolu’ndaki köşkte geçirilen vakit; Sermet’in Mühürdar’daki evinde yenilen yemekler kimi zaman saadetin, kimi zaman derin inkisarların mekânı olur. Fakat Nuran’ın evindeki “etiketli hayat” (Erol, 107) ile Sermet’in evindeki sefalet arasındaki uçurum bir türlü kapanmaz. Nuran bazen kendisini Turan ve Selçuk’la beraber Çamlıca, Kayışdağı, Adalar derken doğanın kollarına atar⁵⁸ bazen de babasının Maltepe’deki evine gidip uzlete çekilir.⁵⁹ Fakat Sermet’le çıktıkları yolculuklarda Kadıköy’ün şairane doğası bile Nuran’ın acılarını hafifletmez.⁶⁰ Nihayetinde Nuran Sermet’ten peyderpey uzaklaşır ve Nuran’ın hayatında da, genç-yaşlı musikişinaslarla dolup taşan ve hep ilim ve sanat konuşulan köşkte de zamanla Sermet’e yer kalmaz.⁶¹ Herkes kendi muhitinde, kendi ikliminde kalmaya karar verir.

Bu çerçevede, metinde köşk ve konak teması da önemli bir yer tutmaktadır. Yukarıda işaret edildiği üzere köşk ve konak hayatının modern Türk edebiyatında ciddi bir temsil gücü vardır ve Kadıköy söz konusu olduğunda bu temsil yerine göre yeniyi, yerine göre eskiyi imleyen ikircikli bir mahiyet arz eder. Romanda gençlerin yurda dönüşüyle ailenin Suâdiye’deki yazlığa taşınması bu açıdan önemlidir. 1930’larda Kadıköy, hala sayfeye mekânı olarak kullanılmaktadır. Aslında, Kadıköy’de eğlence kültürünün altın çağını yaşadığı bu devirde hem sayfiye kültürünün, hem de köşk hayatının sonlarına yaklaşmıştır. Yine de Kadıköy’ün sayfiye kültürünü canlı tutan unsurlar arasında köşkler hala önemli bir yer tutmaktadırlar. Romanda, Osmanlı dönemi aristokratlarından olan Nûman Bey’in vefatından sonra çocuklarının ekonomik sıkıntılar nedeniyle bir tercih yapmak zorunda kaldıklarında hiç düşünmeden geçmişin debdebesini taşımaya devam eden Şişli’deki konağı gözden çıkarırken Suâdiye’deki köşkte kalmayı tercih etmeleri yeni ve modern olana yönelik bir tercihtir. Oğlu Selçuk’un Avrupa’ya dönmekten vazgeçerek köşkün idaresini üstlenmesi ise eski ile yeniyi temsile den kuşaklar arasında bir çeşit devir teslim mekanizması gibi sunulmaktadır.

4. *Ciğerdelen ve Dineyri Papazı: Bir Başka Kadıköy*

Ciğerdelen ve Dineyri Papazı, yazarın ilk iki eserine göre Kadıköy odağını biraz hafiflettiği metinlerdir. *Ciğerdelen*’de iç içe geçmiş iki ayrı hikâye anlatılmakta, 1940’lar İstanbul’unun anlatıldığı kurgunun içinde yer yer karakterlerden birinin yazdığı hikâyeye geçiş yaparak ikili anlatım kurulmaktadır. Avrupa’da eğitim gören mimar Turhan ile “1943 senesi Ekim ayında Moda’da bir İngiliz evinde çay davetinde”⁶² tanıştığı Cangüzel arasındaki aşkı konu alan eser Cangüzel’in yazdığı hikâyelerle okuyucuyu 17. yüzyıl Balkan coğrafyasına taşır. Birlikte kökenlerini keşfeden ve tarihi mirasın sorumluluğunu üzerlerinde hissederek eserleriyle vatan ve

58 Erol, *Ülker Fırtınası*, 168.

59 Erol, *Ülker Fırtınası*, 138.

60 Erol, *Ülker Fırtınası*, 178-9.

61 Erol, *Ülker Fırtınası*, 187.

62 Safiye Erol, *Ciğerdelen*, haz. Halil Açıkgöz, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2003) 24.

millet sevgilerini ispatlamaya çalışan ikili, modernlikle gelenek, Doğu ile Batı arasında kalmış olmanın sancılarını taşırlar. Bu kurguda ana karakterlerden hiç biri Safiye Erol romanlarında bir ilk olacak şekilde Kadıköy'de ikamet etmezler. Ancak “İngilizler muhitinde çok sevilen”⁶³ Cangüzel ile Turhan'ın tanışması Moda'da yaşayan İngiliz Levanten bir aile aracılığıyla olur ve özel bir anlam yüklemeyen ara sıra yine buraya yapılan ziyaretlerden bahsedilir.

Dineyri Papazı'nda ise dönem yine 1940'ların başıdır. Romanın başkahramanı Gülbün, “(o)n dört yaşından sonra, İtalyan teb'asından mühendis Luçi'nin Mühürdar'daki kırmızı tuğlalı geniş, güzel evinde büyümüş, mesut bir gençlik sürerek ruhça vücutça tam bir serpilmeye kavuşmuştu.”⁶⁴ Erken yaşta ailesini kaybeden genç kız, Luçi'lerin küçük çocuğuna bakıcılık yapmak üzere girdiği bu evde yedi mutlu yıl geçirdikten sonra ailenin İtalya'ya dönmesi nedeniyle burada hizmetli olarak çalışan Müyesser ile Denizyolları İdaresi'nde memur olarak çalışan “kaptan” lakaplı eşi Akif Pehlivanoğlu'nun Kurbağalıdere'deki evine taşınır. “Mühürdar'ın alafraanga üslûptaki mükellef evinden Gazhâne'nin küçük memur evine hiç yadırganmayan yumuşak bir kayma ile tek solukta” geçen⁶⁵ Gülbün, hayatını değiştirecek büyük maceraya da Kadıköy vapurunda girecektir.

1942 senesi yılbaşı günü Kadıköy İskelesi'nden bindiği vapurda Gülbün, yedi yıl boyunca aşkın ve ızdırabın her boyutunu tecrübe edeceği bir serüvene adım atar. Suadiye'de yeni aldığı yazlık köşkü yenilemek için tuttuğu mimar ve mühendislerle birlikte sık sık Kadıköy tarafına geçen Mehmed Ayhan Cimşidoğlu'nu ilk defa o gün görür ve âşık olur. Fakat Mehmed Ayhan Bey evlidir ve bu aşk kısa sürede gayrimeşru bir ilişkiye dönüşür. Vapurda ve yolda karşılaşmaların haricinde Tepebaşı'nda bir apartman dairesi ikilinin bulunduğu tek mekândır. Ancak Gülbün Akif Kaptan'ın evinde ikametini sürdürür ve roman boyunca Kadıköy'ün çeşitli mekânlarında görünmeye devam eder.

Örneğin, Ayhan'ın ona ilişki teklif edeceği Mahmut Baba Türbesi yıkıntılarının önüne gidişi şöyle anlatılır: “Bir türlü eve giremiyordu, ayağı geri geri gidiyordu. Bugün Ayhan'ı mutlaka göreceğini ona haber veren içeriden içeri bir duyguyu hala susturamamıştı. Kuşdili Köprüsü'nden Kızıltoprak'a kadar uzanmış, geri dönmüş, yine Çınarlı Kahve'ye sapmayı havalasına yediremeyerek sola kıvrılmış. Mahmutbaba Türbesi'ne doğru dalgın yürüyordu.”⁶⁶ Yine aşkın ilk heyecanlarını yaşarken Kadıköy'ün kırlarında dolaşma arzusu şöyle tarif edilir: “Şimdi vakit erken olsaydı, Gülbün köyde bulunsaydı, kırlara açılsaydı... Saray arkasından Fikirtepesi yolundan Göztepe'ye uzanır... Yok yok... Buralarda çok gezdi, değişik kırları, geçen bahardan beri görülmemiş çimenlikleri dolanırdı. Acıbadem sırtlarına, Validebağı yamaçlarına vurur, taşıyabildiği kadar kır çiçeği toplardı.”⁶⁷

63 Erol, *Çiğerdelen*, 54.

64 Safiye Erol, *Dineyri Papazı*, haz. Halil Açıkgöz, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2007) 27.

65 Erol, *Dineyri Papazı*, 29.

66 Erol, *Dineyri Papazı*, 66.

67 Erol, *Dineyri Papazı*, 86-87.

Romanda Gülbün, bu aşkla birlikte manevi bir olgunlaşma sürecine girmiş olur. Ayhan'a duyduğu aşk, ona hiç yapmadığı şeyler yaptırırken bir yandan da kendi sınırlarını, hayata bakışını, toplumla kurduğu ilişkiyi sorgulamasına ve çocukluk, genç kızlık masumiyetinden sıyrılmasına aracı olur. Anne-babasını küçük yaşta kaybetmiş bir genç kız için fazlasıyla hırpalayıcı olan bu süreç Gülbün'ün benliği gibi İstanbul'un her yanına dağılmıştır adeta: “Kurbağalı'da Âkif Kaptan'ın evi, Kurtuluş'ta Güzin Arboya'nın atölyesi, İhsaniye'de Talât Bağcı'nın yalısı, Cağaloğlu'nda Doktor Bülent Şarköy'ün muayenehânesi, yedi senelik bir gidiş geliş, birinden öbürüne, öbüründen yine berikine. Hasta yatağı, mankenlik, kâtibelik, asistanlık arada hep hastalık, kriz, bayılma...”⁶⁸

Bu mekânların her biri Gülbün için benliğini tamamlayacağı, tecrübesini zenginleştirip kendi yolunu bulacağı birer duraktır. Kadıköy, bu anlamda, *Kadıköyü'nün Romani*'nda olduğu gibi romanın kahramanlarıyla birlikte başrolde yer alan bir mekân değildir *Dineyri Papazı*'nda. *Kezâ Ülker Fırtınası*'ndaki gibi kahramanların tümü de burada ikamet etmiyordur. Buna rağmen, yazar semtin o dönemki tasvirine dair önemli gözlemlerini kurguya dâhil eder. Örneğin, Gülbün'ün geçmişe dalıp gittiği bir kesit şöyle anlatılır:

Kendini geçen yazdan bir sene değil, bir asır uzaklaşmış gördü. Âkif Kaptan'la balığa çıkmakERCÜMENT'in şarpsiyle yelken açmak! Koyda taklalar, kulaçlar atarken seyrine doymadığı, Kayışdağı, Küçük Moda'nın sakız ağaçlı mor yarları... (...) Bomonti'de çay içmeler, Küçükyalı'da kır yemekleri tertip ederler, Suadiye'de dansa giderlerdi.⁶⁹

Başka bir kısımda anlatıcının dilinden 1941 yılı sonu Kadıköy'ü şöyle tarif edilir:

İstanbul'da güzel mevsim hala sürüp gidiyordu. Kasım geçti, Aralık girdi. Kemikliçayır, Acıbadem sırtları yeşerdikçe yeşerdi. Kestane, çınar yaprakları biraz sertleşmiş sahra atar gibi biraz usûre feda” etmiş, kıyı bucaktan tartaklanıp kavrulmuştu ama ağaçlarına sıkı yapışmışlardı. Bazı öğle saatlerinde Kalamış Koyu'nda çocuklar denize giriyordu.⁷⁰

Gülbün, yaşadığı aşkın tecrübe edildikten sonra aşılması gereken bir durak olduğunu fark edip kendini bu marazi aşkın pençesinden kurtarmaya karar verdiğinde, Kurbağalidere'deki ev ona geçmişi hatırlatan ve azap veren bir mekâna dönüşür. Bu yüzden buradan uzaklaşır ve Maçka'da evlerinde çalışmaya başladığı Yansen ailesinin yanında yaşamaya başlar. Gülbün'ün çilesini doldurup başladığı yere olgunlaşmış bir şekilde geri dönüşünün sembolik ifadesi olan bu durum Luçi'lerin hediye ettiği takımın bu evde tekrar açılmasıyla karşılık bulur:

42 senesinde Luçi'ler İtalya'ya giderken Gülbün'e hediye edilen su yeşili lâke yatak odası takımını yedi yıl Kurbağalidere'de tavan arasında tozlandıktan sonra nihayet Maçka'ya getirilip

68 Erol, *Dineyri Papazı*, 247.

69 Erol, *Dineyri Papazı*, 126.

70 Erol, *Dineyri Papazı*, 37.

ambalaj açıldı. (...) Yeşil takımın döşenmesi ile birden bire yirmi yaşın havası esti, serin saf ve bakir. Bu eşyanın her zerresinde çalparalar şıkırıyor, ürkütülmüş bir saadeti, sindiği köşelerden fişkırtarak meydana çekiyordu.⁷¹

Burada Kadıköy, Gülbün'ün Luçi'lerin yanında sürdürdüğü saadet dolu hayattan cennetten kovulan insanoğlu gibi aşağılara yuvarlandığı yer olarak anlam kazanır. Gülbün, bu “düştüğü” yerden, sırtını kendi tarihine ve kültürüne yaslayıp, yüzünü geleceğe dönerek kurtulur. Bu anlamda, roman kahramanının bireysel serüveni üzerinden topluma alternatif bir modernleşme önerisinde bulunan metin, Kadıköy'ü bir geçiş mekânı, eski ile yeninin, doğal güzelliklerle; kozmopolit bir kültürün ve geçmişle geleceğin birleşip ayrıldığı, yeni bir terkip kazanıp erişkinliğe ve özgürlüğe kavuşuncaya kadar halden hale geçtiği bir zemin olarak değerlendirir.

Sonuç

Buraya kadar anlatılanlar, Safiye Erol'un romanlarında Kadıköy'ün temel bir mekân olarak ön plana çıktığını göstermektedir. Yazar, kendisini çağdaşlarından ayıran özel bir dikkatle Kadıköy'ün özgün tecrübesini gözlemlemiş ve semtin sosyolojik zenginliğini fark etmiş olduğunu eserlerinde ortaya koymaktadır. Kadıköy, dört romanında her birinde kendisine yer bulmakta ve *Ciğerdelen* dışında hepsinde kahramanların hayatlarında önemli bir yer tutmaktadır. *Kadıköy'ün Romanı*'nda bizzat hikâyenin aktörlerinden olurken, *Ülker Fırtınası* ve *Dineyri Papazı*'nda kahramanların acı-tatlı hatıralarının geçtiği mekân olarak bulunmaktadır. Mesire yerleri, plajları, koyları, tenis kortları, köşkleri, bahçeleri ile Erken Cumhuriyet Dönemi tecrübesinin farklı boyutları ile hayat bulduğu bir mekân olarak metinlerde çeşitli anlamlar kazanmaktadır.

Yazarın, derinlikli gözlemlere dayanarak kaleme aldığı mekan tasvirlerinin yanı sıra metinde yer verdiği mekan-insan-toplum ilişkiselliğine dair ipuçları Osmanlı-Türk modernleşmesi içerisinde Kadıköy'ün konumunu belirginleştirmeye yardımcı olacak niteliktedir. *Kadıköy'ün Romanı*, 1930'lar Türkiye'sinde “yeni Türkiye”nin taşıyıcılığı misyonunu üstlenmiş gençlerin geçmiş ve gelecek, eski ve yeni, geleneksel ve modern arasında yaşadıkları ikilemi ve en yeninin içindeyken dahi eskiyle koparılamayan bağları, gündelik hayatın bu tür ikilemleri nasıl toplumdaki bireye, bireyden topluma doğru mütemadiyen sürüklediğini Kadıköy'ü tüm bu gerilimlerin cisimleştiği sembolik mekân olarak kurguya dâhil ederek ele alır. Bu doğrultuda, romanda Kadıköy'ün mekânsal tecrübesi ile “yeni Türkiye”nin gençlerinin olgunlaşma serüveni paralel zeminde ilerler.

Ülker Fırtınası'nda yine bir kuşak çatışmasının, eski ile yeni arasında süregelen bir gerilimin sahnesi olarak Kadıköy semtleri görülür. Osmanlı elitlerinin rağbet gösterdiği sembolik mekânların yerine modern yaşam tarzının tüm unsurlarının gündelik hayatın olağan bir parçası olarak pratik edilebildiği Kadıköy semtleri, roman kahramanlarının fırtınalı maceralarının,

71 Erol, *Dineyri Papazı*, 302.

iç çatışmalarının, kuşaklar arası çekişmelerin mekânıdır. *Ciğerdelen ve Dineyri Papazı*'nda vurgusu azalan bu mekân tercihi, yazarın bahsedilen romanlarda toplumsal ele alış biçimine muvazî bir şekilde, modernleşmenin tüm karmaşıklığıyla birlikte gündelik hayatta nasıl tezahür ettiğini, eskinin yeniyi, modernin gelenekseli nasıl içinde taşıdığını, toplumsal değişimin nedenli sancılı bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Metinlerin vurguladığı bu derinlikli yaklaşım, yazarın meseleleri incelikli ele alış biçimi, Kadıköy'ün de bu girift çerçevenin içerisinde önemli bir pozisyonda bulunduğu işaret etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

Alkan, Mehmet Ö. "Osmanlı'da Sayfıyenin İcadı", *Sayfiye-Hafiflik Hayali* içinde (ed. Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Çelik, Zeynep. *The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century*. Seattle: California University Press, 1986.

Delemen, İnci. "Bizantion: Koloni-Kent-Başkent", *Bizantion'dan İstanbul'a Bir Başkent* 800 Yılı içinde. İstanbul: İlke Basın Yayım, 2010.

Erol, Kemal. "Kültür Değişmesi ve Safiye Erol'un "Kadıköyü'nün Romanı" ve "Ülker Fırtınası" adlı Romanlarında Kuşak Çatışması", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/16, (2011): 387-406.

Erol, Safiye. *Ülker Fırtınası*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2000.

Erol, Safiye. *Ciğerdelen*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2003.

Erol, Safiye. *Kadıköyü'nün Romanı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2005.

Erol, Safiye. *Dineyri Papazı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat. (2007).

İleri, Selim. "Safiye Erol'un Romanları", *Kubbealtı Akademi* 31/2 (2002): 60- 63.

Karay, Refik Halid. *Ago Paşa'nın Hatıratı* (3. baskı). Ankara: İnkilâp ve Aka Kitapevleri Koll. Şti.,1967.

Kömürcüyan, Eremya Çelebi *İstanbul Tarihi - XVII. Asırda İstanbul* (Haz. Kevork Pamukciyan). İstanbul: Eren Yayıncılık, 1952.

Küttükçü, Tamer. *Kadıköy'ün Kitabı*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2014.

Ortaylı, İlber. *İstanbul'dan Sayfalar* (2. baskı). İstanbul: Hil Yayınları, 1987.

Savaş, Metin. “Kadıköyü'nün Romanı”, *Dergâh* XIII/151 (2002): 19-21.

Uğurcan, Sema. “Safiye Erol'un Romanları.” *Kubbealtı Akademi* 30/3 (2001): 34-43.

Ünver, A. Süheyl. *Kadıköyüne Ünvanı Verilen Hızır Bey Çelebi: Hayatı ve Eserleri (1407-1459)*. İstanbul: Nümune Matbaası, 1944.

Yılmaz, Havva. *Everyday Life, Status Groups and Sayfiye Culture in Kadıköy in Second Constitutional Period*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü, 2017.